

Юрій С.І.,

доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри міжнародних фінансів,
ректор Тернопільського національного
економічного університету

Кізіма Т.О.,

доктор економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Тернопільського національного
економічного університету

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ В ДІАЛЕКТИЦІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕНДЕНЦІЙ

Розглянуто основні підходи до трактування поняття “фінансова грамотність населення”. Наведено головні причини низького рівня фінансової грамотності населення України, акцентовано увагу на необхідності його підвищення з урахуванням сучасних тенденцій у освітній галузі.

The main approaches to the interpretation of the concept of “financial literacy of the population” are considered, the main reasons for the low level of financial literacy in Ukraine are pointed and attention to the need to improve financial literacy of citizens considering current trends in the educational sphere is accentuated.

Ключові слова: фінансова грамотність населення, фінансова поведінка, управління особистими фінансами, фінансове консультування, фінансова культура.

Стрімке поширення фінансових відносин на всі сфери життєдіяльності людини, залучення до участі на фінансовому ринку дедалі ширшого кола приватних інвесторів, наявність низки інвестиційних ризиків при вкладанні коштів у різноманітні фінансові проекти потребують цілісної й дієвої системи захисту прав та інтересів приватних інвесторів в Україні. В цьому контексті актуальною проблемою є формування нових економічної культури й економічного мислення, які передбачають передусім належний рівень фінансової грамотності населення країни, що вкрай важливо в сучасних умовах глобального економічного простору.

У розвинених країнах світу влада давно усвідомила значимість фінансової освіти громадян як для розвитку економіки, соціальної захищеності, так і утвердження демократичних засад управління суспільством. Фінансова грамотність населення “не лише зміцнює самоусвідомлення громадян, сприяє розкриттю творчого потенціалу особистості, а й допомагає людям ефективно захищати свої права, підвищуючи таким чином рівень свого життя. У більшості країн економічна освіта дорослого населення розглядається як продуктивна інвестиція в розвиток та один із важливих інструментів забезпечення стабільності в суспільстві”¹.

Фінансова грамотність стає об’єктом активних наукових досліджень таких учених, як В. Геєць, В. Ільїн, В. Кремінь, М. Кузнєцов, К. Кутер, Е. Лусарді,

---

¹ Шахназарян Г.Э. Финансовая грамотность населения в свете современных тенденций развития образования // Финансы и кредит. — 2008. — № 20 (308). — С. 57.

Т. Люсей, О. Мітчелл, М. Овчинніков, Л. Стахович, А. Столярова, Г. Шахназарян. У сучасних умовах ця проблема є надзвичайно актуальною, адже громадяни можуть самостійно аналізувати основні тенденції економічного життя країни й відповідно до обставин моделювати стратегії своєї фінансової поведінки, обираючи найефективніші й найоптимальніші з них. Вони також спроможні оцінювати ризики, пов'язані з веденням фінансово-господарської діяльності, та, якщо можливо, оминати їх. Водночас недостатній рівень фінансової грамотності населення призводить до неефективного управління власними коштами, знижує обґрунтованість прийняття фінансових рішень, зменшує економічну активність населення, створюючи загрози фінансовій безпеці домогосподарств зокрема і стабільності національної фінансової системи загалом. Адже у сфері фінансів домогосподарств основним є протиріччя між обмеженістю фінансових ресурсів та практично необмеженими потребами членів таких господарств, що часто провокує ситуацію, коли члени домогосподарств, не маючи достатнього рівня фінансової грамотності й фінансової освіченості, вдаються до необґрунтованих (часто — імпульсивних) запозичень, формуючи великі борги цих домогосподарств перед інституціями фінансового сектору.

У нинішніх умовах грамотність населення є важливою ознакою сучасного суспільства й багато в чому визначає якість життя його громадян, забезпечуючи їм доступ до якіснішої освіти, роботи, послуг. Це вповні стосується й фінансової грамотності та фінансової культури, адже фінансові відносини стали невід'ємним атрибутом сучасного життя. Як справедливо зазначає В. Ільїн, у сучасному світі “кожен економічний суб'єкт є фінансовим, оскільки в нього є гроші, і він ними володіє й розпоряджається”². Тому й не дивно, що грамотність передбачає (поряд із фаховими та функціональними знаннями й навиками) володіння широким спектром економічних і передусім фінансових понять і категорій.

Процес підвищення фінансової грамотності населення, який у різних країнах світу розпочинався у формі окремих ініціатив громадських і приватних організацій, спрямованих на надання допомоги громадянам в управлінні особистими грошовими коштами та інформуванні про ті чи інші фінансові послуги, поступово розвинувся до рівня національних програм і стратегій, а також наднаціональних ініціатив Європейського Союзу, Світового банку, Організації економічного співробітництва та розвитку й інших міжнародних структур.

Розмаїття причин, що спонукають уряди багатьох країн розв'язувати проблему підвищення фінансової грамотності населення, обумовлюють неоднозначність трактувань цього поняття. В основному фінансову грамотність розуміють у вузькому значенні, як “знання про фінансові інститути і пропоновані ними продукти, а також уміння їх використовувати в разі виникнення потреби й розуміння наслідків своїх дій”³ або ж як “здатність споживачів і підприємців сфери малого бізнесу розуміти роздрібні фінансові продукти з метою прийняття

---

² Ільїн В. Фінансовий універсум — формула спеціального буття епохи постмодерну: [Електр. ресурс]. — http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/iver/2008_1_1/chapter_1_part_3.pdf.

³ Критерии финансовой грамотности населения и пути ее повышения: Отчет по результатам исследования: [Електр. ресурс]. — <http://www.moneybasics.ru/articles/270>.

обґрунтованих фінансових рішень”⁴. Тобто фінансову грамотність пов’язують безпосередньо з певною системою знань про основні фінансові продукти, що реалізуються на фінансовому ринку країни.

Аналогічні визначення трактуються у відкритій енциклопедії Вікіпедії, що визначає фінансову грамотність як сукупність “знань про фінансові ринки, особливості їх функціонування і регулювання, професійних учасників і пропоновані ними фінансові інструменти, продукти та послуги, вміння ними користуватися з повним усвідомленням наслідків своїх дій і готовністю брати на себе відповідальність за прийняті рішення”⁵.

Російський науковець М. Овчинников розглядає фінансову грамотність як “сукупність двох елементів: 1) володіння індивідами інформацією про наявні фінансові продукти та їхніх виробників/продавців, а також наявні канали отримання інформації та консультаційних послуг; 2) спроможність споживачів фінансових послуг використовувати наявну інформацію в процесі прийняття рішень: під час здійснення спеціальних розрахунків, оцінки ризику, зіставлення порівняльних переваг і недоліків тієї чи іншої фінансової послуги”⁶.

Більш широке й деталізоване визначення фінансової грамотності населення подано в концепції Національної програми підвищення рівня фінансової грамотності населення Російської Федерації, де фінансову грамотність визначено як “здатність громадян: ефективно управляти особистими фінансами; здійснювати облік витрат і доходів домогосподарства та здійснювати короткострокове й довгострокове фінансове планування; оптимізувати співвідношення між споживанням та заощадженням; розуміти особливості різноманітних фінансових продуктів і послуг (у тому числі інструментів ринку цінних паперів і колективних інвестицій), володіти актуальною інформацією про ситуацію на фінансових ринках; приймати обґрунтовані рішення щодо фінансових продуктів і послуг та усвідомлено нести відповідальність за такі рішення; компетентно планувати і здійснювати пенсійні накопичення”⁷. Таке трактування найповніше охоплює основні аспекти управління особистими фінансами громадян.

Водночас надто загальним і позбавленим будь-якої конкретики й цілеспрямованості вважаємо визначення фінансової грамотності як “ступеня володіння людиною культурою фінансової поведінки, фінансовими знаннями й навичками”⁸,

---

⁴ Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27: [Електр. ресурс]. — http://www.eceuro-pa.eu/internal_market/finservices-retail/docs/capability/report_survey_en.pdf.

⁵ Фінансова грамотність: [Електр. ресурс]. — http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Финансовая_грамотность.

⁶ Овчинников М. Обзор международной практики реализации стратегий и программ в области финансовой грамотности. — М., 2008. — С. 6.

⁷ Концепция Национальной программы повышения уровня финансовой грамотности населения Российской Федерации. — М., 2009: [Електр. ресурс]. — <http://www.misbfm.ru/node/11143>.

⁸ Кузнецов Н.Г. Развитие системы инноваций в непрерывном финансовом образовании / Н.Г. Кузнецов, К.В. Кочмола, Е.Н. Алифанова, Ю.С. Евлахова // Финансы и кредит. — 2010. — № 41 (425). — С. 7.

адже важко здогадатись, що автори розуміють під “фінансовою поведінкою”, “фінансовими знаннями й навиками” та якими саме сферами обмежуються ці поведінка, знання й навички.

Визначення фінансової грамотності як “сукупності знань, вмінь та навичок, потрібних для прийняття відповідальних економічних і фінансових рішень та вжиття заходів з належним рівнем компетентності”⁹, на наш погляд, дещо звужує трактування цього поняття, адже фінансова грамотність передбачає не лише наявність необхідних знань і навичок для прийняття відповідальних фінансових рішень, а й уміння формувати оптимальний бюджет, вести постійний облік особистих доходів і витрат, оминати ризики, здійснювати перспективне фінансове планування тощо.

Отже, *фінансова грамотність населення* — це сукупність світоглядних позицій, знань і навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та здатність компетентно застосовувати їх у процесі прийняття фінансових рішень. До світоглядних позицій належать сформовані населенням традиції і культура фінансової поведінки та рівень усвідомлення ним необхідності підвищення фінансової грамотності. Знання передбачають освоєння й розуміння населенням основних фінансових категорій, понять, явищ і процесів (наприклад, сутності, мотивів і чинників заощаджень, природи й функцій фінансового ринку, принципів функціонування фінансових інституцій, співставлення ризику й дохідності тощо). До навичок зараховуємо уміння знаходити й аналізувати фінансову інформацію, звичку відстежувати події на фінансовому ринку, уміння порівнювати пропозиції щодо інвестування коштів у фінансові активи від різних фінансових інституцій, здатність уважно читати договори щодо придбання фінансових послуг і розуміти закладену в них інформацію тощо.

Важливість формування й розвитку основних фінансових навичок (до яких належать також навички особистого фінансового планування, формування оптимального бюджету доходів і витрат, інвестування, користування різноманітними фінансовими продуктами й послугами) обумовлена дедалі зростаючою роллю вартісних агрегатів у житті сучасної людини. В багатьох країнах світу вміння заробляти й розпоряджатися коштами слугує критерієм успішної фінансової захищеності особистості в суспільстві. Отже, у цьому контексті питання сприйняття грошей і багатства, фінансових атрибутів у світогляді українців набуває першочергового значення і є невіддільним від проблеми формування фінансової культури населення.

Якщо у розвинених країнах світу діалектично визріває тенденція до зниження соціальної значущості грошей на користь гуманітарних цінностей, то в Україні впродовж тривалого часу увага пересічного громадянина мимоволі концентрувалася на грошах унаслідок найвагомішої причини — їх відсутності або гострої нестачі. Тому сьогодні є сенс говорити не про зниження, а про неправомірне

---

⁹ Бонд Р. Фінансова грамотність та обізнаність в Україні: факти та висновки / Р. Бонд, О. Куценко, Н. Лозицька [FINREP, Проект розвитку фінансового сектору]. — Київ, груд. 2010 р. — С. 32: [Електр. ресурс]. — <http://www.finrep.kiev.ua/>

перебільшення значущості грошей у масовій свідомості. Чимало українців досі сприймають гроші як “наймогутнішу соціальну силу, але таку, що спрямована проти фундаментальних основ людського співжиття, як соціальне зло, з яким неможливо боротися”¹⁰. Проте така позиція наших співвітчизників є хибною і недалекоглядною. Тому вважаємо, що побудова цивілізованих економічних відносин у нашій країні неможлива без кардинального переосмислення ролі грошей в житті суспільства, яке передбачає відхід людини від позиції жертви всевладдя грошей і перетворення її на свідомого й повноправного суб’єкта грошових відносин.

Фахівці стверджують, що “потенціал гуманізації суспільства, побудованого на ринкових засадах, насправді залежить від того, як можуть бути вписані грошові відносини в морально-етичний контекст. Це і є одним із нагальних завдань галузі фінансових досліджень, яка позиціонується сьогодні у статусі філософії грошей”¹¹.

Ставлення людини до грошей обумовлюється передусім особистісними характеристиками, а також її соціально-культурним оточенням та економічним статусом. Науковці з’ясували, що “люди довше зберігають здоров’я, залишаються психічно урівноваженими і фізично міцними, якщо не відмовляють собі у задоволенні витратити гроші. У людей, які відмовляють собі у всьому, нижчі показники в особистих фінансових досягненнях, песимістичність”¹².

Ставлення до грошей у сучасному українському суспільстві, як показує аналіз, формується під впливом чотирьох різноспрямованих тенденцій:

- традиційна економічна свідомість, пов’язана зі “зрівнялівкою”, сприйняттям грошей як абстрактної цінності, про котру навіть говорити не зручно;
- радянський менталітет, для якого характерне сприйняття грошей як засобу нерівності, котрого потрібно позбутися;
- вплив західного економізму, який ставить грошові відносини в центр соціальних відносин і пріоритетів;
- кризовий характер сучасного стану вітчизняної економіки¹³.

Саме взаємодія цих складових і визначає особливий тип монетарної культури нашого суспільства, що досить тісно пов’язаний із поняттям економічної соціалізації, під якою розуміють “процес входження індивіда в економічну реальність суспільства”¹⁴.

Безумовно, почуття власності й філософія грошей починають формуватися уже в ранньому віці. Дитинство є тим початковим етапом формування економічної свідомості, який у подальшому здійснює безпосередній вплив на становлення економічно грамотної й фінансово активної особистості. При цьому важливо

---

¹⁰ Див.: Скринник З.Е. Культура фінансової поведінки: свобода, вибір, відповідальність // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. — 2008. — № 3. — С. 170.

¹¹ Там само. — С. 173.

¹² Москаленко В. Сучасні напрямки досліджень в економічній психології // Соціальна психологія. — 2004. — № 3. — С. 18.

¹³ Там само. — С. 6, 7.

¹⁴ Там само. — С. 11.

зазначити, що “в процесі економічної соціалізації діти отримують економічну інформацію, головним чином, з таких джерел: активного — самостійної участі в економічному житті; видовищного — перегляду реклами; соціального — через спілкування з батьками, ровесниками й дорослими, які сприймають дитину як економічного партнера”¹⁵. Тобто всі ці першоджерела отримання економічної (у т. ч. фінансової) інформації спершу функціонують у межах сім’ї, що є дуже важливим, адже саме їй належить головна роль у формуванні економічних уявлень і майбутніх світоглядних позицій дитини.

Оскільки покоління українських дітей виросло в нестабільній економіці, воно досить рано почало вливатися у трудове життя (майже половина дітей і підлітків має особистий досвід заробляння грошей), отже, легше адаптується до нинішніх економічних умов. Тому, на нашу думку, в сучасних умовах у велику кількість родин фінансова грамотність приходитиме саме через молоде покоління.

Безперечно, уміння ефективно розпоряджатися власними грошима є однією з найважливіших характеристик фінансової грамотності населення. Водночас, як свідчать результати національного дослідження, проведеного у грудні 2010 р. Агентством США з міжнародного розвитку, портрет українського споживача фінансових послуг не викликає оптимізму, адже “пересічний українець небагато знається на фінансових азах, користується головним чином простими банківськими послугами, майже нічого не знає про свої права як споживача фінансових послуг і не довіряє фінансово-банківським установам”¹⁶. І хоча “понад 60 % респондентів вважають себе фінансово грамотними, ...однак лише 22 % із них змогли дати 5 чи 6 правильних відповідей на 7 простих математичних запитань, без яких неможливо управляти власними фінансами”¹⁷.

Низький рівень фінансової грамотності населення країни зумовлений причинами, що пов’язані як із суб’єктивними, так і об’єктивними засадами.

По-перше, відсутність в Україні сформованих традицій навчання громадян основам фінансової грамотності, що зумовлено минулим історичним розвитком держави, коли впродовж десятиліть у країні не лише не було фінансового ринку, а й працювала ідеологія, спрямована на викорінення товарно-грошових відносин унаслідок “переходу до комунізму”. Протягом тривалого періоду практично були відсутніми досвід чи відповідні традиції навчання населення управлінню особистими фінансами. У сім’ях як первинних осередках, де діти вперше пізнають науку життя, мало хто з батьків (котрі виховувалися переважно за часів суцільного соціалістичного дефіциту) мав успішний досвід такого управління. В середній школі досі викладають безліч предметів, але уроків (бодай факультативних), де навчали б ефективному управлінню власними грошима, немає. У вищих навчальних закладах студенти практично не вивчають дисциплін “Фінанси домогосподарств”, “Управління особистими фінансами”, “Управління грошима: практичний курс по

---

¹⁵ Москаленко В. Зазнач. праця. — С. 15.

¹⁶ Бонд Р. Зазнач. праця. — С. 6.

¹⁷ Там само. — С. 6, 7.

створенню власного добробуту” тощо. Саме тому доводиться кожному з нас науку управління особистими фінансами опановувати самостійно, спираючись лише на власний (інколи доволі гіркий) досвід.

По-друге, неналежне забезпечення потенційних учасників ринку необхідною якісною й максимально об’єктивною фінансовою інформацією. Безперечно, успішність адаптації домогосподарств до нестабільних умов ринкового середовища й уміння підвищувати рівень фінансової грамотності значною мірою залежать від можливостей доступу до фінансової інформації. В сучасних умовах вона є досить масштабною, складною для розуміння пересічним громадянином і потребує глибокого осмислення й детального аналізу. Саме тому в середовищі приватних інвесторів домінують специфічні джерела отримання інформації про діяльність вітчизняних фінансових інституцій. І хоча найпопулярнішим із них є засоби масової інформації (67 %), усе-таки друзі і знайомі (19 %) та спеціалізовані веб-сайти в інтернеті (17 %) посідають, відповідно, друге і третє місця в цьому списку¹⁸ (а при виборі фінансової установи для придбання відповідної послуги 52 % українців звертаються за порадою саме до друзів і родичів)¹⁹. Для прикладу: в Росії найпопулярнішим джерелом отримання фінансової інформації слугують поради друзів і знайомих (22,4 %) та минулий досвід (20 %)²⁰.

На жаль, в Україні доступ до якісної та об’єктивної фінансової інформації є досить обмеженим як інформаційно, так і матеріально (за твердженням фахівців, переважна більшість юридичних осіб одержують інформацію на комерційних засадах, а про фізичних осіб годі й говорити). До того ж, зважаючи на численність регуляторів фінансового ринку й особливості збору, обробки та подання інформації в кожному з них, у країні існують певні дискретність і незіставність її окремих складових, що потребує наукової уніфікації та відповідної централізації фінансової інформації з метою здійснення не лише регіональних чи міжгалузевих, а й міжнародних порівнянь.

По-третє, відсутність сформованого інституту фінансових консультантів. У розвинених країнах фінансовий консультант, фінансовий радник, спеціаліст із фінансового планування є однією з найпрестижніших професій. Такі фахівці дають поради щодо прийняття інвестиційних рішень і формують особисті інвестиційні портфелі, оптимізують бюджет доходів і витрат, управляють боргами, за необхідності консолідує кредити, мінімізують фінансові ризики, оптимізують сплату податків, контролюють страховки й накопичувальні рахунки, беруть участь у складанні заповітів тощо. За кордоном із допомогою фінансових радників укладаються понад 40 % фінансових угод фізичних осіб.

Подібні спеціальні фінансові служби, які б надавали консультації громадянам із питань ефективного ведення їхніх особистих фінансових справ, у нашій країні,

---

¹⁸ Бонд Р. Зазнач. праця. — С. 31.

¹⁹ Там само. — С. 13.

²⁰ Динамика финансовой активности населения России в 2000—2006 гг.: Аналитический доклад. — М.: ЦИРКОН, 2006. — С. 49.

на жаль, не набули належного розвитку. Однак вважаємо, що це — справа недалекого майбутнього.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність розширення підготовки вищими навчальними закладами України фахівців за напрямом “Фінанси і кредит” за рахунок введення професійної орієнтації “Фінансове консультування”. На нашу думку, вітчизняний ринок уже потребує й потребуватиме в майбутньому саме таких фахівців, оскільки добробут українських громадян поступово зростає, формується середній клас, який і ставатиме основним споживачем такого роду послуг. Ми переконані, що сучасні економічні реалії потребують адекватної реакції освітянського простору на запити сьогодення.

По-четверте, вкрай низька затребуваність фінансових знань основною масою населення, нерозуміння їхньої практичної ролі на всіх етапах життєвого циклу. На наш погляд, це є головною перепоною, яка ускладнює розв'язання проблем підвищення фінансової грамотності українців. Як правило, пересічні громадяни недостатньо чітко усвідомлюють необхідність розширення своїх знань у цій сфері, оскільки не бачать шляхів застосування набутих фінансових навиків. Це свідчить про слабку мотиваційну компоненту отримання фінансових знань. Отже, основою процесу здобуття фінансових знань і формування належного рівня фінансової грамотності має стати зміна світоглядних позицій і поведінки населення щодо сутності грошей та особистих фінансів.

Наведемо парадоксальний факт: в Україні доволі часто спостерігаємо відверто нешанобливе ставлення населення до грошей. Інколи громадянин може влаштувати скандал у магазині через декілька недоданих йому гривень, а наступного дня — вкласти всі сімейні заощадження у так звану фінансову піраміду, керуючись лише порадами друзів або телевізійною рекламою. Наші співвітчизники й досі не читають уважно договори, пов'язані зі споживчим кредитуванням. У підсумку іноді з'ясовується: через комісії, що їх банки можуть брати за все що завгодно (навіть за дострокове погашення кредиту!), реальна процентна ставка виявляється в півтора-два рази вищою, ніж розраховував клієнт банку. Таким чином, у фінансово неграмотних громадян існує чимало можливостей невмілими діями створити собі безліч проблем.

Отже, необхідно якнайшвидше здолати це відверто безграмотне ставлення більшості українців до власних грошей і до непередбачуваного фінансового майбутнього та сформувати в них філософію впевненості у власних силах, завдяки чому кожний зможе досягти фінансової незалежності і зберегти її протягом усього життя. Українці мають зрозуміти, що фінансово грамотна людина — це сьогодні не лише престижно, а й украй необхідно.

Із викладеного випливає, що бути фінансово грамотною особистістю означає вміння управляти власними грошима таким чином, щоб забезпечити собі і своїй родині фінансову незалежність із допомогою тих інструментів, які з'являються на ринку, і тих навиків поведінки з грошима, які допомагають зберігати і примножувати власний добробут.

Разом із тим, на нашу думку, у підвищенні рівня фінансової освіченості громадян має бути зацікавлена й держава, яка бере зобов'язання щодо надання ринковій

економії соціальної спрямованості, утверджуючи в економічній поведінці громадян такі її моделі, які відповідають засадам трудової моралі й соціальної справедливості. Саме держава повинна створювати необхідні умови для організації та проведення різноманітних освітніх програм фінансово-економічного спрямування (певна річ, за активної підтримки великих фінансових організацій і бізнесових структур). Спільна мета, пов'язана з реалізацією програм підвищення фінансової грамотності населення, — виховання компетентних споживачів фінансових продуктів та послуг — сприятиме успішній інтеграції держави й бізнесу в цій сфері. При цьому активне залучення бізнес-структур до фінансування таких освітніх проєктів має проводитися за одночасного забезпечення жорсткого державного контролю об'єктивності й незалежності підготовлених програм, здійснюваних оцінок і рекомендацій.

Для підвищення рівня фінансової грамотності українських громадян визнаємо за необхідне активніше використовувати в освітній роботі ЗМІ, інтернет, можливості дистанційного управління. Вважаємо за доцільне створення державного освітнього каналу, якісне наповнення програм якого забезпечуватиметься шляхом залучення провідних науково-дослідних і освітніх центрів, відомих спеціалістів у сфері фінансів, грошей і кредиту. Велику роль також може відіграти створення “гарячої лінії” для консультування громадян з актуальних питань фінансового законодавства, організації та ведення власного бізнесу, оподаткування тощо.

Разом із тим потрібно зауважити: для того щоб в Україні з'явилася реальна можливість успішно зреалізувати вищеперелічені заходи, на рівні держави має бути прийнято комплексну Програму підвищення рівня фінансової грамотності населення з виокремленням основних функцій і завдань кожного з учасників цього важливого процесу. На початкових етапах реалізації такої Програми держава повинна, зокрема:

- стати організатором публічної дискусії з цієї тематики;
- контролювати, щоб заходи в межах Програми не зводилися до реклами й маркетингових кроків із боку певних фінансових інституцій щодо просування своїх фінансових продуктів та залучення потенційних клієнтів;
- сприяти посиленню прозорості в роботі вітчизняних фінансових установ;
- удосконалювати законодавчу базу для недопущення на ринок недобросовісних учасників тощо.

Надзвичайно цікавим і корисним може бути досвід зарубіжних країн (зокрема, США, Великобританії, Канади, Австралії, Франції, ФРН, Австрії, Сінгапуру, Індії, Польщі)²¹ щодо фінансування інформаційно-освітніх програм і здійснення контролю їх реалізації.

---

²¹ Див.: *Стахович Л.В., Рыжановская Л.Ю., Галишикова Е.В.* Возможности использования в России зарубежного опыта разработки и внедрения программ и продуктов в области финансового образования населения // *Финансы и кредит.* — 2010. — № 28 (412). — С. 63—69; *Столярова А.А., Шахназарян Г.Э.* Анализ мировой практики развития финансового образования и повышения финансовой грамотности населения // *Финансы и кредит.* — 2010. — № 34 (418). — С. 72—78; *Шахназарян Г.Э.* Знач. праця.

Вважаємо, що з метою підвищення рівня фінансової грамотності населення потрібно терміново внести ряд змін до вітчизняної системи освіти з урахуванням загальносвітових тенденцій за умови безперечного збереження відповідних її досягнень. Інвестиції в освіту завжди були й залишаються важливою складовою підвищення рівня людського капіталу загалом та його базового елементу зокрема — набутих знань, навичок і досвіду.

У зв'язку з цим, на наш погляд, актуальною є проблема підвищення фінансової грамотності школярів. Вважаємо, що надзвичайно корисним було б у школах, поряд із введенням окремого спеціалізованого предмету, створити систему факультативної освіти в межах державно-приватного партнерства, яка за активної участі вітчизняних фінансових інституцій, некомерційних організацій, вищих навчальних закладів стимулювала б розвиток таких позакласних форм роботи зі школярами, як дні відкритих дверей у фінансових установах, гуртки юних фінансистів, ознайомлювальні екскурсії до найвідоміших у регіоні фінансових структур тощо. Завдяки цьому діти й молодь, які набагато сміливіше дивляться в майбутнє й охочіше йдуть на активні фінансові дії, поступово поширюватимуть набуті фінансові знання в сім'ях, що, відповідно, стимулюватиме їхніх батьків підвищувати рівень своєї фінансової грамотності.

Щодо ролі вищої освіти у підвищенні фінансової грамотності населення, то тут склалася парадоксальна ситуація. Ще наприкінці ХХ ст. і в державних, і в недержавних вузах спеціальність “Фінанси” набула неабиякої популярності як із боку молоді, так і з боку керівництва вузів, тому таку спеціальність вводили у вищих навчальних закладах неекономічного профілю. Одночасно місця державного замовлення за цією спеціальністю виділялися навіть авіаційним вузам, що було спричинено зменшенням кількості державних місць у профільних вузах. “Перевиробництво” економістів та юристів стало головною темою у ЗМІ.

З нашого погляду, підготовку майбутніх фахівців для будь-якої сфери діяльності мають здійснювати лише профільні вищі навчальні заклади. А введення у навчальні освітні програми таких дисциплін, як “Фінанси домогосподарств”, “Управління особистими фінансами”, “Управління особистим інвестиційним портфелем” тощо, дасть змогу студентській молоді оволодіти основами фінансової грамотності та в майбутньому активно впливати на рівень власного добробуту.

Принагідно зазначимо, що основною вимогою до формування системи фінансової освіченості в Україні мають стати розробка й запровадження національних стандартів фінансової грамотності, що зумовлено необхідністю формалізації національних базових основ фінансової грамотності в межах загальної системи вітчизняної освіти.

На нашу думку, запропоновані вище заходи організаційного й освітнього характеру допоможуть вивести на якісно новий рівень фінансову грамотність і культуру громадян, слугуватимуть активізації фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств і залученню їх до діяльності на фінансовому ринку України.